

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/Anul XVIII.N.179. Settembre/Septembrie 1989

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

A. UBICINI DESPRE ETNOGENEZA ROMÂNILOR

N. ISAR

S-au împlinit, în 1986, 100 de ani de la apariția, la Paris, sub îngrijirea lui G. Bengescu, a uneia dintre primele sinteze moderne asupra etnogenezei Românilor, intitulată *Les origines de l'histoire roumaine*, aparținând învățatului francez A. Ubicini.

Autorul ei, A. Ubicini (1818 - 1884), unul dintre cei mai devotați prieteni de peste hotare ai poporului român din secolul trecut, participant la revoluția română de la 1848, sprijinitor ardent al luptei pentru Unirea Principatelor, aflat în strânse legături cu cărturarii români pașoptiști, unul dintre primii membri străini ai Academiei Române, se preocupase în mod insistent în numeroasele sale lucrări, elaborate de-a lungul mai multor decenii, între altele, de formarea poporului român și a limbii române, prin aceste preocupări contribuind în epocă, alături de cărturarii români, la fundamentarea științifică a acestei probleme cardinale a istoriei poporului român.

Învățatul francez descoperise latinitatea poporului român în cursul călătoriei făcută în Principate în vara anului 1848, în plină desfășurare a revoluției, și abordase mai întâi această problemă într-un cunoscut studiu publicat în 1855, în «*Revue de l'Orient*», sub titlul *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, studiu apărut apoi și în broșură. Scris cu multă căldură, cu înțelegere pentru istoria și aspirațiile poporului român, cum se știe, acest studiu era prilejuit de apariția în același an a culegerii cu titlu identic aparținând poetului Vasile Alecsandri. Partea întâi era de fapt o prezentare a istoriei Românilor, în originea latină și trecutul lor glorios el gășind izvoarele doinelor, baladelor, obiceiurilor, cărora le conferea o mare prețuire.

A abordat apoi problema etnogenezei Românilor în lucrarea sa din anul următor, *Provinces d'origine roumaine*, una dintre cele mai importante lucrări despre Români din câte a scris (alcătuind partea a doua a operei de colaborare cu M. Chopin, *Provinces danubiennes et roumaines*, Firmin Didot Frères éditeurs, Paris, 1856). Despre formarea poporului român și mai ales a limbii române a scris el și în studiul său din 1863 *Court aperçu sur la langue roumaine*, apărut ca introducere la lucrarea lui V. Alecsandri, *Grammaire de la langue roumaine*, publicată în acest an la Paris.

Așa cum știm dintr-o serie de documente, eruditul francez, încă din 1855, de la publicarea lucrării amintite, de care se declara nesatisfăcut, se gândea la o sinteză de istorie a Românilor, în acest scop, de-a lungul deceniilor, până la sfârșitul vieții, în 1884, strângând diferite materiale și aflându-se în contact cu cărturarii români. Spre sfârșitul vieții s-a aflat în legături de ordin științific, între alții, cu istoricul A.D. Xenopol. Știm, de pildă, dintr-o scrisoare din 1 septembrie 1883, că istoricul român îl consultase asupra condițiilor publicării la Paris a cunoscutului său studiu de combatere a teoriei lui R. Rösler - studiu deja elaborat la această dată, în manuscris. Pentru a evita cheltuielile «exorbitante» solicitate de o editură pariziană în vederea publicării acestui studiu, eruditul francez îi sugera lui Xenopol să-și publice studiul în fascicule, în «Revue des races latines» sau în «Revue historique». Până la urmă, cum este cunoscut, studiul critic al istoricului român va apărea în anul următor, la Iași (vezi A.D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884, 300 p.). Într-o altă scrisoare din 30 octombrie 1883, adresată lui Xenopol, Ubicini intra în amănunte de istorie veche, asigurându-l pe istoricul român că îi erau cunoscute fragmentele din Tertulian și Justinian, pe care i le recomandase și, referindu-se la însemnătatea științifică a elucidării «problemei creștinării Daciei», îl ruga pe Xenopol să-i procure lucrarea lui G. Enăceanu asupra creștinismului în Dacia, apărută cu câțiva ani în urmă.

Din nefericire, aceste preocupări nu au fost finalizate, moartea surprinzându-l pe eruditul francez la 27 octombrie 1884, în plin proces de creație, în urma sa, pe lângă scrierile publicate, rămânând numeroase manuscrise, note, concepte, strânse sau elaborate de-a lungul vieții.

Cel care și-a asumat răspunderea de a publica o parte din manuscrisele învățatului francez a fost G. Bengescu, sub îngrijirea căruia apare la Paris, în 1886, partea de început a manuscrisului sintezei lui Ubicini, privind istoria veche a României, sub titlul *Les origines de l'histoire roumaine*, împreună cu un studiu introductiv asupra vieții și operei învățatului francez. Evident, editorul a dat tiparului partea de început a manuscrisului, din câte cunoaștem, ea fiind pusă la punct de autorul însuși, parte care, în același timp, prezenta cel mai mare interes, într-un moment în care - la 1886 -, la scurtă vreme de la apariția lucrării lui R. Rösler, problematica formării poporului român și a

limbii române devenea obiectul unor aprige dispute istoriografice. Astfel, în acest context, lucrarea lui Ubicini, editată de G. Bengescu, continua seria lucrărilor lui B.P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, A.D. Xenopol, aducându-și propria contribuție la combaterea tezelor rösleriene de pe poziții identice cu ale istoriografiei române.

Lucrarea completa în mod substanțial datele lucrărilor anterioare ale lui Ubicini în problema formării poporului român și revizua în mod definitiv concluziile autorului, în raport de cuceririle istoriografiei române și străine, de bogata informație acumulată de autor, mai ales de-a lungul ultimelor două decenii. Ea se constituie din patru capitole, tratând succesiv: Dacia înainte de Romani; Dacia sub Romani; Invaziile barbarilor; Românii transdanubieni.

În primul capitol, cu cele 76 de pagini ale sale, autorul realizează o imagine de ansamblu asupra strămoșilor geto-daci, cu trimiteri la izvoarele antice, scoțând în evidență vitejia și dragostea de libertate a acestui străvechi popor, insistând în mod deosebit asupra vieții lui spirituale. Discută aici problema originii Dacilor, trimițând la diferite păreri științifice, pentru a sublinia corect că ei nu sunt nici Germani, nici Slavi, ci Traci. În acest context, abordează problema celor două denumiri, Geți și Daci, conchizând că este vorba de un singur popor, cu deosebire că Dacii sunt reținuți de izvoare -autorii latini - câteva secole mai târziu; apoi, se referă la unificarea din vremea lui Burebista și la alcătuirea unei puternice stăpâniri.

În capitolul al doilea, cel mai important al lucrării, comentează pe larg teza continuității Dacilor și stăpânirea romană, combătând teoria lui Rösler. În acest sens el scrie: «Dacia nu avea să se transforme într-un deșert, cum se pretinde de către unii istorici, care au interpretat exagerat un pasaj des citat din Eutropius. Dar rezistența prelungită a Dacilor făcuse enorme goluri în rândurile lor. Pentru a înlocui populația validă care dispăruse aproape total, pentru a popula locurile abandonate din orașe și pentru a cultiva câmpurile înțelenite, Traian cheamă în Dacia coloni aduși din Italia și din alte părți ale Imperiului, ca și pe veteranii din toate regiunile; din amestecul acestor coloni cu resturile Dacilor care supraviețuiseră rezistenței lor, se născu treptat un nou popor, Daco-Romanii, care au dat naștere Românilor actuali». Este de reținut aici - referindu-ne la un fenomen caracteristic publiciștilor francezi, de a se raporta unii la alții, fiind vorba de lucrările cele mai accesibile lor, cele de limbă franceză - că Ubicini comentează și combate punctul de vedere al marelui său compatriot Edgar Quinet, de asemenea un mare prieten al Românilor, care, în cunoscuta sa scriere despre Români, în 1856, la acea dată, sub influența lucrărilor corifeilor Școlii ardelene, a cronicii lui Șincai în primul rând, împărtășea și el părerea că Dacii dispăruseră, deci, Românii descinzând direct din coloniștii romani. Ubicini, combătând această opinie, însera aici argumentele de rigoare: revoltele Dacilor sub Antoniu, actele de supunere ale unor grupuri de Daci sub Commodus și Caracalla, citând în

acest sens izvoarele, între care Dio Cassius.

Desigur, Ubicini adăuga în lucrarea sa și alte argumente ale continuității dacice, pe care nu este cazul să le înșirăm aici. Să menționăm numai că autorul, ca și alți publiciști francezi - și cel mai semnificativ exemplu ar fi al lui Saint-Marc Girardin -, venea și cu argumente «psihologice» în sprijinul susținerii tezei continuității, anume, referindu-se la «analogia frapantă» între chipurile Dacilor de pe Columna lui Traian și chipurile țăranilor români din Carpați. În orice caz, concluzia lui Ubicini în problema continuității Dacilor se înscrie pe linia unei mai mari obiectivități științifice: adevărul, arată el, nu este nici de partea celor care văd în poporul român un popor de rasă pură latină, nici de partea celor care neagă cu desăvârșire existența acestui element, ci el este undeva la mijloc, între «aceste două extremități», și anume trebuie să avem în vedere un factor primitiv, dacotic, unul romanic, datorat stăpânirii romane, precum și - adăuga el - un al treilea factor constitutiv, secundar, datorat contactului cu popoarele migratoare.

Ar fi de adăugat, referindu-ne la acest al doilea capitol al lucrării lui Ubicini, că și într-o altă problemă științifică, aceea a caracterului romanizării, opiniile formulate de învățatul francez erau, în linii generale, judicioase. El raporta romanizarea la fenomenul însușirii de către autohtoni a limbii romane și dispariția concomitentă a limbii dacice, insistând asupra implicațiilor general-psihologice ale fenomenului: «Această transformare rapidă a religiei și limbii - scrie el - influență puternic asupra stării morale și politice a Daciei. Rupând treptat firul tradiției, ea atinse inima naționalității». Elanul războinic al Dacilor, arată autorul mai departe, slăbea treptat, în timp ce căsătoriile mixte implicau folosirea limbii latine, «Dacii obișnuindu-se treptat să se simtă Romani».

În cel de al treilea capitol al lucrării, privind «invaziile barbarilor», Ubicini discută problema retragerii aureliene, din nou, aici, combătând teoria lui Rösler și remarcând substratul ei politic. Rezumând teoria lui Rösler, pentru a o putea combate, între altele, autorul atrage atenția asupra unui argument, care se voia fundamental în «demonstrația» acestuia, și anume analogia pe care el, «exagerând», o constata între limbile română și albaneză. Și el, Ubicini, reliefează argumentația - și astăzi de actualitate - că acele cuvinte comune în albaneză și română nu-și puteau avea explicația decât în «pre existența unei limbi comune autohtone», dar nu într-o vecinătate teritorială anterioară. Cât privește absența în limba română a cuvintelor barbare, gotice mai ales, ea nu constituie, arată Ubicini, o problemă a părăsirii Daciei, căci se poate demonstra mai ușor că barbarii au locuit zona de câmpie și de deal, iar nu a munților, în care autohtonii se retrăgeau. «Refugiați în munte ca într-un azil inviolabil, departe de vederea și contactul cu aceste hoarde sălbatice, neavând aproape deloc legături economice cu ele, cum ar fi putut să rețină ceva din limba lor?» se întreabă autorul, în sensul demonstrației

sale.

Oricum, indiferent de nuanțe, mai mult sau mai puțin fragile în privința unor afirmații - ca să ne referim, de pildă, la ultima, enunțată mai sus, anume presupusa izolare totală de comunitățile de migratori -, merită reținută aici linia corectă a demonstrației de bază, precum și ardoarea cu care autorul se implică în abordarea subiectului. Concluzia sa în privința continuității în perioada migrațiilor era subliniată cu claritate: «adevărul este - scrie el - că părăsirea Daciei sub Aurelian nu a avut caracterul de generalitate pe care i-l atribuie Rösler. Ceea ce trecu Dunărea în urma armatei fu Dacia oficială, guvernul, administrația, magistratura, tot ceea ce forma Statul, tot ceea ce ținea de Stat, și, de asemenea, un mic număr de proprietari, a căror bogăție le putea asigura existența. Dar masa populației, micii proprietari, cultivatorii, atașați pământului prin necesități sau obișnuințele vieții, meșteșugarii etc., rămăseseră pe loc. Acest pământ, cu toate că fusese răscolit de invazii era pentru ei pământ natal, patria, și ei se temeau mai mult de exil decât de dominația Goților».

Cu asemenea idei, lucrarea lui Ubicini, publicată de G. Bengescu la 1886, nu putea să nu capete, în linii generale, aprecierea celui mai de seamă istoric român de la acea dată, A.D. Xenopol. Recenzându-l, la scurtă vreme de la apariție, A.D. Xenopol remarcă, între altele, faptul că Ubicini se pronunța împotriva originii celtice a Geto-Dacilor, admitând teoria, «cea mai îndeobște primită de știința istorică a timpurilor noastre», a originii tracice; că, în privința continuității Dacilor, «Ubicini, deși nu e pe deplin stăpân pe izvoarele istoriei române și mai ales pe partea epigrafică, totuși aruncă o lumină nouă asupra colonizării, pătrunde cu toate aceste pretutindeni adevărul», referindu-se la trăinicia romanizării, la imposibilitatea dispariției Dacilor etc.

De asemenea, Xenopol remarcă respingerea de către Ubicini a teoriei lui Rösler, deși cel de al treilea capitol al lucrării i se pare ceva mai puțin complet, autorul tratând prea general, după opinia sa, migrația slavă, bulgară și maghiară. Altfel, cum observăm, aprecierea de ansamblu era pozitivă: «Deși scrierea lui Ubicini - scria Xenopol, în încheiere - nu mulțumește în totul cerințele unei scrieri critice a istoriei, totuși înfățișează un rezultat clar, metodic și, în mare parte, conform cu adevărul, al originilor poporului român». (Vezi «Voința națională», din 8/20 februarie 1887, p. 1).

Desigur, publicistul francez datora mult unor autori români, în primul rând lui Gr. Tocilescu, cum rezultă și din materialele din arhiva sa existente la noi; dar nu este vorba nicidecum de compilații, altfel autorul dispunea în mod efectiv de posibilitatea interpretării izvoarelor antice, cunoscător cum era al limbilor clasice, pasionat și la curent cum se voia, cu descoperirile arheologice de la noi, în faza în care se găseau ele la acea dată, urmărind cu viu interes, cum am văzut, ceea ce se scria la noi în domeniul istoriei vechi.

Primele manifestări literare autohtone în context european și noile probleme ale periodizării în literatura română

Dr. MIHAIL DIACONESCU

Puține probleme legate de istoria literaturii române și îndeosebi de periodizarea ei s-au bucurat în ultimii ani de un interes atât de profund și de susținut ca acela provocat de epoca primelor manifestări literare autohtone.

Propunem în cele ce urmează o evauare globală a acestei epoci, cuprinsă între începutul secolului al IV-lea și începutul secolului al VII-lea, prin raportare la contextul european și la noile probleme pe care le impune în periodizarea literaturii noastre. Fără să ignore specificul artei în general, al artei cuvântului în special, și discuția despre autonomia valorilor estetice, ca principiu important, uneori decisiv, de diferențiere a fenomenului literar, tezele pe care le propunem țin cont de existența unor raporturi complexe și foarte strânse între istoria generală a unui popor și istoria sa literară. Istoria literară, ca dealtfel istoria oricărui domeniu al creației spirituale, este considerată ca aspect particular al istoriei generale a unui popor. Într-o altă ordine de idei, pentru a reliefa existența distinctă, limitele în timp, configurația specifică a epocii în care apar primele manifestări literare autohtone, vom ține cont, pe de o parte, de motivele exterioare, de ordin istoric, economic, social, lingvistic, spiritual, religios și politic, care determină specificul epocii, pe de alta, de relațiile strânse și variate, care există între textele din această perioadă, de atmosfera lor comună, de filiația ideilor, de valorile interculturale și estetice pe care le impun, altfel spus de *concordanța criteriilor* în istoria internă și externă a literaturii.

Cercetările istorice, arheologice și lingvistice din ultimele decenii au meritul de a fi nuanțat imaginea epocii cuprinsă între anul 271, data la care împăratul Aurelian dispune, în vederea întăririi graniței dunărene, retragerea armatei și administrației din Dacia, și anul 602, când frontiera dunăreană se prăbușește, pe de o parte - datorită luptelor interne din Imperiul Romano-Bizantin, pe de alta - sub presiunea migratorilor Avari, Slavi și a altor seminții nomade, care ocupă vaste teritorii până în Munții Haemus.¹

În această perioadă, o importantă parte a teritoriului românesc de azi, respecti / Dobrogea (Scythia Minor), rămâne în continuare în cadrul Imperiului. Importanța strategică a Scythiei Minor crește.² Pe timpul domniei lui Constantin cel Mare (306-337), Imperiul anexează din nou un vast teritoriu la

nordul Dunării, respectiv Câmpia Munteană și Oltenia. Orașele Drobeta, Sucidava sunt reconstruite; pe malul stâng al Dunării, în zona de vărsare a Argeșului este fondată cetatea Constantiniana Dafne.³ La 328 este inaugurat peste Dunăre un nou pod, între Sucidava (Celei) și Oescus (Ghighen-Bulgaria), fapt care arată marea importanță a ținuturilor nord-dunărene pentru Imperiu.⁴ La nord de Dunăre și în Scythia Minor, ca de altfel și în alte zone daco-romane, respectiv în Pannonia Inferior, Moesia Superior, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Dardania, Moesia Inferior, pulsează mai departe o viață romană complexă, în cadrul căreia realizările de ordin spiritual, inclusiv literar, sunt numeroase și importante.⁵

Pe plan european, cea mai mare parte a epocii la care ne referim coincide (începând din secolul al V-lea) cu evul mediu timpuriu.

Istoricii sunt de acord că trecerea de la sclavagism la feudalism s-a realizat «în esență pe două căi. Trecerea de la sclavagism la feudalism a avut loc în marile state sclavagiste ale antichității, unde sclavagismul constituise modul de producție dominant, ca Imperiul Roman de Apus sau Imperiul Roman de Răsărit. Trecerea de la comuna primitivă direct la feudalism s-a produs la acele populații la care, la începutul evului mediu, comuna primitivă constituia modul de producție dominant».⁶

Indiferent că era cuprinsă în granițele Imperiului Romano-Bizantin, a cărui capitală se inaugurează solemn la 11 mai 330 la Constantinople, sau că era dominată de migratorii de diverse neamuri, populația daco-romană de la Carpați, Dunăre și Marea Neagră evoluează în epoca la care ne referim spre forme de viață social-economice caracteristice pentru feudalismul timpuriu. Aceste forme de viață au fost favorizate de fenomenul de concentrare a proprietății funciare și de răspândire a colonatului. Ulterior, pe măsură ce asalturile migratorilor de înmulțesc, «se mențin doar proprietățile familiilor înstărite, cu atribuțiuni militare, în apropierea garnizoanelor de pe *limes* și unele proprietăți din vecinătatea cetăților pontice».⁷

În cadrul noilor forme social-economice, obștea, comunitatea rurală, caracterizată prin proprietatea în devălmășie asupra pământului, coexistă cu relațiile de producție în cadrul cărora începe să se configureze proprietatea de tip feudal și dependența personală a țăranilor față de stăpânii feudali. Sigur este faptul că obștile care se impun acum sunt de tip evoluat, teritorializat, opuse tipului arhaic, genealogic.⁸ Specialiștii în studiul vieții sociale insistă asupra faptului că tipul aparte de obște românească se deosebește de alte forme similare.⁹

Bineînțeles, «cele două căi de trecere la feudalism cuprind o tipologie complexă, deoarece formarea relațiilor feudale a cuprins în proporții variabile, de la regiune la regiune și de la epocă la epocă, atât elemente ale sclavagismului în descompunere, cât și ale comunei primitive în destrămare (...). În Imperiul Roman de Răsărit sau Bizantin, feudalismul s-a format de asemenea prin sinteza elementelor sclavagiste în descompunere și a elementelor de

comună primitivă păstrate sau aduse»¹⁰ de triburile migratorilor.

Sub aspect politic, epoca dintre începutul secolului al IV-lea și anul 602, la care ne referim, e marcată de asemenea în planul istoriei noastre, cât și în planul istoriei europene, pe de o parte de existența Imperiului Roman de Răsărit, care evoluează lent spre Imperiul Medieval Grec, pe de alta, de succesiunea unor reuniuni de triburi ale migratorilor și fondarea unor efemere regate barbare.

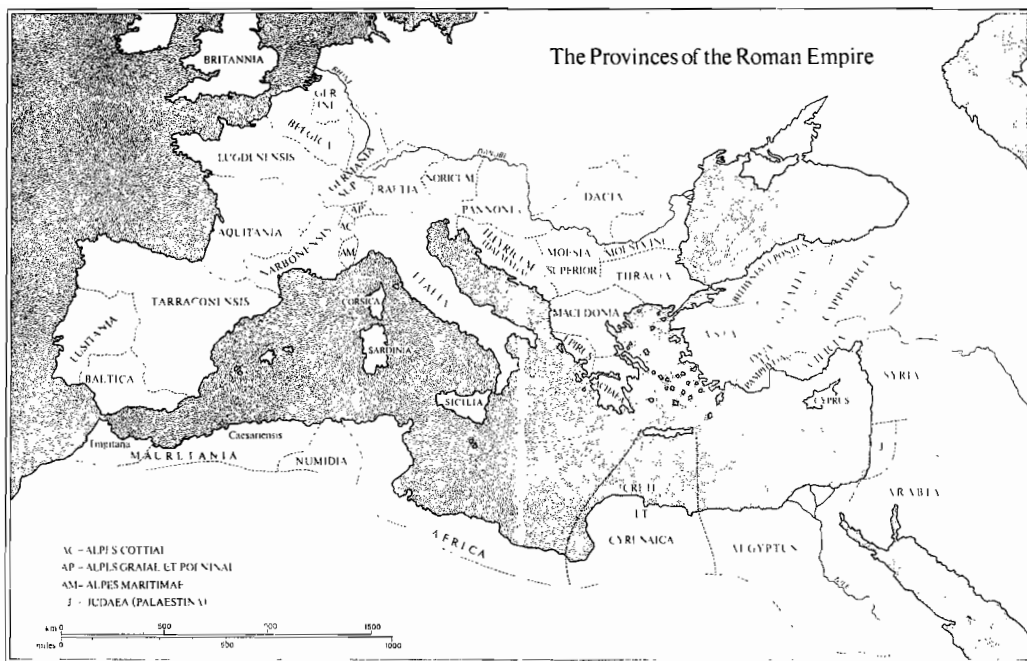
La nord de Dunăre, pe teritoriul de azi al României, regele vizigot Atanaric a dominat între 367-381. Fritigern, alt rege vizigot, a domnit între 369-380 în Tracia, fapt care echivalează cu o nesiguranță politică temporară a Imperiului în zona balcanică și cu o perturbare a legăturilor strânse și complexe dintre populația daco-romană a actualului teritoriu al României și Constantinopole. Ostrogoții sunt atestați și ei temporar, mai întâi în 454 în Pannonia și Noricum, iar în 471 în Moesia Inferior, pe un teritoriu daco-roman, după care, în 488, sunt îndemnați să treacă în Italia, pe care o cuceresc între 489-493. Acolo vor fonda un regat temporar cu capitala la Ravenna și cu o existență până în anul 553.

În apusul Europei, succesiunea altor regate «barbare», fie efemere, fie ceva mai durabile, a avut ca principal rezultat, pe de o parte - accentuarea procesului de destrămare a unității economice a lumii romane, iar pe de alta - fixarea unui nou curs pentru întreaga istorie politică a continentului.¹¹

Apartenența Dobrogei și, temporar, a unor teritorii de la nord de Dunăre, în Câmpia Munteană și Câmpia Olteană, la Imperiul Romano-Bizantin, pe timpul lui Constantin cel Mare și pe timpul lui Justinian I (527-565) a favorizat și ea evoluția spre relații socio-economice de tip feudal. Cert este că fondarea Constantinopolului (330), tranzația metropolei imperiale de la Roma la Constantinopole, apariția unor monarhii creștin-orientale și existența unui Imperiu Romano-Bizantin (între 330-610) oferă imaginea unei complexe concurențe de elemente antice și medievale, romane și bizantine, păgâne și creștine, care evoluează treptat spre situația evidentă a unor relații de tip feudal.

Nu vom enumera aici toate faptele care îi determină pe istorici să considere că relațiile de tip feudal apar *treptat* și se consolidează *evolutiv* chiar în miezul orânduirii antice. Ne mărginim doar să amintim de un fapt juridic și socio-economic deosebit de semnificativ pe care îl vom regăsi în tot cuprinsul perioadei feudale europene, inclusiv în Țările Române, până târziu, în secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea. Printr-un decret imperial din anul 332, de pe timpul lui Constantin cel Mare, decret care prefigurează situația iobagilor feudali, colonul este legat de pământ, *adscriptus glebae*, păstrându-și libertatea juridică.¹² Legarea de pământ este unul din principalii factori socio-juridici care caracterizează întreaga epocă feudală.

Pe plan spiritual, epoca la care ne referim se remarcă prin continua răspândire a creștinismului în noi spații geografice și etnice din Europa și prin

Imperiul Roman unificator al Tracilor, în epoca marilor cuceriri.

marile dispute religioase legate de fixarea dogmei hristologice. În această epocă au loc marile sinoade ecumenice, care vor stabili dogma creștină, respectiv cel de la Niceea (325), de la Constantinople (381), de la Efes (431), de la Calcedon (451), precum și prima schismă între Roma și Constantinople (484-518); crearea primelor Biserici pe principii etnice (unii le spun chiar «Biserici naționale») cu o ierarhie proprie, după model ortodox, în Egipt, Siria, Armenia (așa-numitele Biserici monofizite).¹³

În această epocă, populația daco-romană era organizată din punct de vedere religios într-un mare număr de episcopii atestate istoric de variate inscripții, documente și descoperiri arheologice. Aceste episcopii aveau sedii la Sirmium și la Mursa în Pannonia Inferior; la Viminacium, Singidunum, Horreum Margi și Margum în Moesia Superior; la Ratiaria, Aquae, Castra Martis, Oescus și Bononia în Dacia Ripensis; la Sardica, Naisus, Remesia și Pautalia în Dacia Mediterranea; la Scupi, Justiniana Prima, Ulpiana, Nuetina, Diocletiana, Mariana, Zappara și Stobi în Dardania; la Marcianopolis, Odysos, Durostorum, Nicopolis, Novae, Appiara, Sextana Prista și Abritos în Moesia Inferior; la Tomis, Callatis, Histria, Tropaeum Traiani, Axiopolis, Capidava, Carsium, Constantiana, Troesmis, Noviodunum, Aegyssus, Salsovia, Halmyris, Zaldapa, Dionysopolis din Scythia Minor. Istoricii au alcătuit listele, au stabilit succesiunea și perioadele în care au păstorit peste o sută de episcopi titulari în aceste scaune. Între aceștia unii ierarhi de la Tomis au o situație aparte pentru că poartă titlul de arhiepiscopi și mitropoliți.

În afara acestora se presupune că alte episcopii daco-romane au mai funcționat la Sucidava și la Morisena (pe cursul inferior al Mureșului).¹⁴

Li se adaugă episcopia din zona Buzăului din secolul al IV-lea (zonă dominată temporar de Goții supuși Imperiului), în care au păstorit Teofil, participant la primul sinod ecumenic (în 325, la Niceea), apoi Ulfila, discipolul său, hirotonit la Constantinopole, precum și unii din ierarhii pe care îi amintește istoricul Epifaniu.¹⁵

Un număr important de mănăstiri activează în această epocă în cadrul episcopiilor. Episcopii, fiind monahi, nu puteau păstori fără ajutorul comunităților monahale. Importanța acestor mănăstiri (cu știutorii de carte, culegerile de manuscrise, scriptoriile, bibliotecile și școlile lor) din perspectiva istoriei literare e un fapt de la sine înțeles.

Tot în această epocă, latina vorbită în Carpați, la Dunărea de Jos, pe ambele maluri ale fluviului, și la Marea Neagră evoluează treptat și definitiv spre formele care îi vor conferi calitatea de idiom nou - limba română.¹⁶ Concluzia majorității lingviștilor cu privire la secolul al V-lea ca punct de plecare pentru evoluția specifică a limbii române, respectiv pentru trecerea de la aspectul de latină târzie la aspectul de idiom neolatin, este importantă pentru discuția cu privire la periodizarea literară, deoarece introduce un element în plus, deosebit de important, în caracterizarea epocii pe care o discutăm. Chiar dacă scriau în latină, unii autori din epoca primelor manifestări literare autohtone vorbeau un idiom cu numeroase elemente specifice față de latina clasică, rezultat al unei evoluții lingvistice lente și ireversibile.¹⁷

Autorii care ilustrează primele manifestări literare autohtone au scris opere lirice, filosofice, geografice, calendaristice, catehetice, teologice sau traduceri de o mare importanță în evoluția noastră spirituală. Sunt scriitorii precum autorul anonim care ne-a lăsat *Martiriul Sfântului Dasius* (compunere din prima jumătate a sec. al IV-lea),¹⁸ autorul anonim care a compus *Martiriul Sfântului Emilian de Durostor* (text din a doua jumătate a sec. al IV-lea);¹⁹ autorul anonim al *Relatării despre Sava numit Gotul* (text din a doua jumătate a sec. al IV-lea, care, după unii istorici ar avea totuși un autor cunoscut în persoana lui Bretanion, atestat documentar ca episcop la Tomis în anul 369);²⁰ Teotim I de la Tomis (290?-407?), amic al lui Ioan Hrisostom și misionar în mijlocul hoardelor hunice pătrunse în Dobrogea, din opera căruia se păstrează scurte fragmente - excerpta - în scrierea *Iera parallila (Sacra Parallela)* a lui Ioan Damaschin (+ 749);²¹ Niceta de Remesiana (n.c.340-m.c.420), imnograf, teoretician literar, autor de lucrări catehetice și de omilii;²² Auxentius (numele lui laic era Mercurin), episcop de Durostorum (a doua jumătate a secolului al IV-lea), autorul unei lucrări despre magistrul său spiritual, intitulată *Epistula de fide, vita at obitu Wulfilae (Scrisoare despre credința, viața și moartea lui Wulfila)*;²³ Maxim, episcop undeva în părțile de la Dunărea de Jos (finele sec. IV și începutul sec. V), contemporan cu Augustin și cu Ambrozie (cu care, de altfel, a avut o dispută), autor al unei

lucrări intitulate *Disertatio Maximi contra Ambrosium* (tot lui Maxim i se mai atribuie aproximativ 40 de omilii și câteva scrieri polemice;²⁴ Laurentius de Novae (începutul sec. al V-lea), autor de omilii;²⁵ Ioan Cassian (c.360-435), originar din Dobrogea, autorul a numeroase lucrări, dintre care, două - *De institutis coenobiorum (Despre așezămintele cenobiților)* și *Conlationes XXIV (Douăzeci și patru de convorbiri)* - vor avea o lungă și strălucită carieră în cultura evului mediu;²⁶ Ioan de Tomis (448-449), din a cărui operă s-au păstrat doar unele fragmente;²⁷ Teotim al II-lea de Tomis (mijlocul sec. al V-lea) de la care s-a păstrat o *Epistolă* din anul 458, adresată împăratului Leon I;²⁸ Ioan Maxențiu (sec. V-VI), autor de scrieri polemice;²⁹ Dionysius Exiguus (c.470-c.540/545),³⁰ traducător din greacă în latină și autor de lucrări calendaristice, profesor de dialectică la Academia de la Vivarium (în Italia) pe timpul regelui barbar și analfabet Teodoric cel Mare de la Ravenna (471-526); Leontius Myzantinus (c.485-c.543), numit astfel pentru că a activat la Constantinopole, dar originar, după mai mulți autori, din Zaldapa, pe lângă Callatis, rudă, în mod sigur, cu celebrul conducător de răscoală Vitalianus de la Zaldrapa și autor de scrieri polemice, cel mai important teolog al secolului al VI-lea, cu o creație care va influența profund cugetarea patristică ulterioară și, prin aceasta, întreg evul mediu;³¹ Aeticus Histicus, autorul unei vaste *Cosmografii* și al unui alfabet, dobrogean și el, dar a cărui plasare în timp a generat unele controverse.^{31b}

Unele scrieri lăsate de acești autori se disting printr-o demnitate estetică cu totul aparte. Niceta de Remesiana a cultivat imnul ca specie solemnă a genului liric. Ioan Cassian a cultivat dialogul în sensul tradiției instituite de Platon și continuate de Cicero. Numeroase scrieri din ansamblul primelor manifestări literare autohtone au un stăruitor și adesea un patetic caracter demonstrativ sau polemic. Indiferent de obiectivul științific, moral, pedagogic, biografic, filosofic, catehetic sau teologic pe care îl urmăresc, acești autori au o conștiință estetică-literară evidentă, fondată pe scrierile similare ale epocii lor. Erudiția, subtilitatea dialectică, în sensul de *ars bene judicandi*, conferă textelor pe care ni le-au lăsat calități specifice. Despre Teotim I de Tomis eruditul istoric Hieronymus (c.340/350-c.420) arată în *De viris illustribus* că a scris anumite opere «în stilul vechii elocințe». ³² Un autor care utilizează stilul vechii elocințe este, desigur, un bun cunoscător al oratoriei și retoricii, un *pereruditus vir*, un bărbat cult.³³

Erudiția autorilor care au realizat primele manifestări literare din istoria culturii noastre își găsește, de altfel, și o anumită expresie teoretică. Lucrarea lui Niceta de Remesiana *De psalmodiae bono* cuprinde o clasificare a cântărilor imnice creștine utilizate în epoca sa. Niceta clasifică imnele după conținutul lor emoțional în *tristes*, *canticum triumfale*, *terrificum carmen* și *carminibus suavi medicamenti (meditantium)*.³⁴ Se impune observația că orice clasificare este un important act teoretic. O clasificare a producției lirice arată o bogată producție literară.

E necesar totuși să fie precizat faptul că acești autori sunt inegali ca nivel de cultură. Unii din ei nu cunoșteau prea bine normele limbii literare. Așa cum a demonstrat Haralambie Mihăescu în studiul său *Scrisoarea lui Auxențiu din Durostor, izvor pentru latinitatea balcanică*,³⁵ în unele din textele care aparțin primelor manifestări literare autohtone apar aspecte lingvistice caracteristice pentru latina populară.

Pentru înțelegerea specificului acestei epoci în raport cu literatura latină, pe care, de altfel, o continuă în numeroase aspecte, în primul rând prin limbă și prin arta demonstrației, dar de care se și desparte prin numeroase alte aspecte, importantă este însă evaluarea globală a problematicii sale. Așa numita *forma mentis*, pe care o degajă o operă sau un ansamblu de opere scrise, poate fi un criteriu important *de diferențiere* în raport cu alte opere și, implicit, de periodizare literară.

Primele manifestări literare autohtone sunt dominate de spiritul religiei creștine, de aspectele ei dogmatice, misionare și catehetice care se vor impune definitiv tocmai în cadrul evului mediu. Ioan Cassian,³⁶ Dionysius Exiguus³⁷ sau Leontius Byzantinus³⁸ contează printre cei mai importanți părinți ai Bisericii. Ei sunt prezentați pe larg în toate sintezele de patrologie. Prin tot ce au scris, ei sunt foarte departe de problematica autorilor care ilustrează antichitatea, respectiv clasicismul latin - Vergilius, Horatius, Titus Livius și alții. În acest sens, un istoric literar și un teoretician de mare autoritate ca Ernst Robert Curtius avea dreptate să afirme că «lumea antică înseamnă antichitatea în ansamblul ei, de la Homer până la migrația popoarelor» (s.n.).³⁹ Faptul că autorii care au impus primele manifestări literare în cultura noastră scriu în limba latină nu înseamnă că ei nu aparțin epocii lor, respectiv evului mediu incipient. Tot Ernst Robert Curtius vorbea de «evul mediu latin», subliniind în mod special faptul că «latina a fost limba cultă a celor treisprezece secole de la Vergiliu până la Dante».⁴⁰

Pentru a sublinia cât de important este *conținutul de idei* al unor opere scrise în limba latină în perioada secolelor IV-VII din perspectiva istoriei literare a evului mediu, respectiv din perspectiva unor criterii de periodizare a literaturii, vom menționa aici și opinia istoricului american Edward Kennard Rand, citat de Ernst Robert Curtius. Rand e convins că Ieronim, Augustin (354-430), poetul Prudentius (348-c.410), istoricul Paulus Orosius (prima jumătate a secolului V) sunt «fondatorii evului mediu».⁴¹ Fapt semnificativ - Ieronim, Augustin, Prudentius, Paulus Orosius au fost contemporani cu dezastrul Romei de la 24 august 410, când oștile barbare ale vizigotului Alaric din Peuce (născut deci pe teritoriul României de azi, undeva în Delta Dunării) a ocupat și a prădat Roma timp de trei zile, lăsând în urma lui o mare de ruine arse.⁴² Se știe că tocmai în legătură cu căderea Romei, Augustin a scris binecunoscuta sa operă *De civitate Dei*.⁴³

Faptul că unii autori care ilustrează primele noastre manifestări literare nu aparțin antichității romane, ci evului mediu latin este pentru Ernst Robert

Curtius cât se poate de evident. El face referiri la opera lui Ioan Cassian în câteva capitole ale lucrării sale *Literatura europeană și evul mediu latin*.⁴⁴ Curtius ne informează totodată că anumite aspecte stilistice existente în lucrarea *Conlationes* a lui Ioan Cassian, respectiv metaforele navigației, de largă circulație în operele antichității (Cassian venea din zona plină de porturi dintre Dunăre și Mare și se poate presupune că ele îl sensibilizau în mod deosebit) se află și în scrisul lui Dante, datorită faptului că ele deveniseră un bun comun al literaturii evului mediu.⁴⁵

În altă ordine de idei, faptul că operele pe care le discutăm aici au, în marea lor majoritate, un conținut creștin, în acord cu epoca în care au fost scrise, nu înseamnă că ele se integrează automat în masa textelor care ilustrează evoluția noii religii în spațiile geografice unde ea s-a impus. Peste tot, pe unde a fost receptat, creștinismului s-a acomodat tradițiilor etnice și istorice ale popoarelor convertite. Luptele pentru supremație dintre ierarhii de la Roma, Alexandria, Ierusalim și Constantinopole sunt determinate, între altele, de tradiții etnice și politice strict locale, de interese specifice.⁴⁶ Bisericiile monofizite, create în secolul al VI-lea în Egipt, Siria și Armenia, cu ierarhie proprie, rămase până în zilele noastre într-o anumită detașare (dacă nu chiar într-o opoziție ireconciliabilă) față de Constantinopole și Roma, utilizând limbile popoarelor respective, sunt o expresie a spiritului etnic, local, a unor tradiții specifice. Întâia schismă dintre Roma și Constantinopole (484-518), pe timpul împăraților Zenon și Flavius Anastasius, exprimă și ea aceste interese politice, tradiții spirituale și etnice specifice, locale. Episcopii daco-romani au respins categoric monofizitismul africano-asiatic, mărturisind în schimb diofizitismul ortodox, integrându-se prin aceasta structurii ierarhice a Constantinopolului. Ei se distanțează totodată și de scaunul Romei, pe care Zenon și Flavius Anastasius nu l-au putut domina prea eficient. Ca ortodocși, episcopii daco-romani se diferențiază însă nu numai de asiatici sau de cei din Italia (în scurta epocă a primei schisme), ci și de Greci, și anume prin limba latină pe care o utilizează. E o situație specifică, pe care o regăsim permanent, ca un element de continuitate etnică și spiritual religioasă din epoca sinoadelor ecumenice (secolele IV-VI) până în zilele noastre. Românii au fost și sunt singurul popor de limbă latină și de confesiune ortodoxă. Primele manifestări literare autohtone au avut și în acest sens o contribuție importantă.

Fapt este că scrisul și arta literară aveau o îndelungată tradiție în momentul în care, pe actualul teritoriu românesc, datorită unor cauze politice, la finele secolului al X-lea, încep să apară inscripții chirilice (parțial glagolitice) slave.⁴⁷ Ele se explică, pe de o parte - prin coexistența Românilor majoritari și băștinași cu unele enclave slave, aflate într-un avansat proces de romanizare; pe de alta - prin relațiile pe care primele formațiuni politice românești le aveau cu primul stat bulgar organizat în sudul Dunării.

Cert este și faptul că etapa de după marea invazie avaro-slavă din seco-

lul VII reprezintă în istoria noastră o perioadă de decădere culturală și, bineînțeles, literară.

E adevărat că, începând din secolul al X-lea, ritul și scrisul slav (concurate de ritul și scrisul în limba greacă) au contribuit și ele, în noile condiții istorice, la menținerea Românilor în sfera Ortodoxiei. Prin aceasta însă, în pofida influenței slave, îndeosebi în domeniul lexicului, caracterul latin al creștinismului ortodox românesc (latin prin origine, prin terminologia de bază, prin limba credincioșilor, prin multe alte aspecte) n-a putut fi modificat.

În perspectiva acestei evoluții apare și mai clară marea importanță istorică a primelor manifestări literare autohtone. Operele originale produse în intervalul de la începutul secolului IV și începutul secolului VII, ilustrând genul liric, didactic, oratoric și epistolar, apologia, polemica, memorialistica, autobiografia și arta traducerii au marcat *profund* și *definitiv* viața spirituală a poporului nostru într-o perioadă decisivă a evoluției sale. În ciuda relativei abundențe a textelor rămase din această epocă, ceea ce s-a păstrat este, desigur, puțin, în raport cu ceea ce se poate presupune că s-a scris în scriptoriile mănăstirilor și în școlile celor 47 de episcopii daco-romane din răstimpul de peste trei secole în care ele au funcționat.

Abundența și varietatea operelor literare originale scrise în limba latină se corelează cu stilul lor direct, simplu de cele mai multe ori (dar nu totdeauna), distanțat de retorică sau chiar antiretoric,⁴⁸ de o cuceritoare sobrietate, popular în esență.⁴⁹ Faptul că un critic de talia lui Saint-Beuve, creator original, ca poet și prozator, și autor al unei monumentale opere, cu o influență importantă asupra culturii europene, gusta în comentariile sale dedicate literaturii evului mediu, modul în care Ioan Cassian știa să evoce solitudinea cu deliciale sale spirituale de o mare puritate, cu detaliile și regulile sale precise, se datorește, în primul rând, acestui stil sobru și popular.⁵⁰

Abundența și varietatea primelor creații literare autohtone au contribuit de asemenea la menținerea conștiinței etnice romane și a conștiinței spirituale specifice a populației de la Carpați, Dunăre și Marea Neagră și, prin aceasta, la unitatea, continuitatea și rezistența noastră etnică în raport cu migratorii de diverse origini. Este meritul suprem al acestor opere. Componenta latină a spiritualității noastre ca element esențial al continuității etnice, evidentă în limbă, în situația confesională, în cutumele juridice, în datinile calendaristice, în numeroase alte aspecte specifice, poate fi explicată prin multe altele, și prin raportare la primele manifestări literare autohtone.

Integrarea autorilor și a operelor care ilustrează primele manifestări autohtone ale artei cuvântului scris în cuprinsul unor sinteze de istoria literaturii române a fost mult îngreuiată de lipsa unor ediții științifice recente ale operelor lor. Ceea ce s-a editat din textele originale ale acestor autori (în cadrul culturii române sau al altor culturi) este, în general, dispersat și greu accesibil. Considerăm deci că o sarcină importantă și urgentă a filologilor,

istoricilor literari și editorilor noștri rămâne tocmai editarea integrală, științifică, a acestor autori. Ceea ce s-a întreprins la noi până acum este sporadic și insuficient, în primul rând datorită faptului că au fost editați numai unii autori, numai unele texte și, în câteva cazuri, numai în traducere românească. Lipsesc din aceste ediții, originalele în limba latină. Numai având la îndemână textele acestor autori, în ediții științifice, discuția despre epoca primelor manifestări literare autohtone poate căpăta amploarea pe care simpla ei existență o impune ca un fapt de la sine înțeles.

În concluzie, ținând cont de caracterul lor reprezentativ pentru evoluția noastră spirituală, precum și de teritoriile și epoca în care au activat, autorii și textele care ilustrează primele manifestări literare autohtone au un loc firesc într-un capitol de început al istoriei literare române, intitulat fie *Premise*, fie *Originile*, fie *Primii autori autohtoni*, fie *Primele scrieri originale*, fie *Apariția primelor texte originale*.

Se poate spune că imaginea oferită de epoca primelor manifestări autohtone ale artei cuvântului scris, imagine pe care studiile istorice, filologice, lingvistice și arheologice o fac posibilă, este cea mai importantă achiziție a istoriei noastre literare din ultimele decenii. ■

NOTE

1. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 1, *Din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor românești*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, capitolele *Continuitatea Daco-Romanilor în ținutul carpato-danubian*, *Creștinarea Daco-Romanilor*, *Îndeletnicirile principale ale înaintașilor în răstimpul 275-1241*, pp. 126-155.
2. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare, Dobrogea*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, capitolul *Sciția Mică între secolele IV - VII*, pp. 123-150.
3. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Constantin cel Mare*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982, capitolul *Constantin cel Mare și teritoriul României*, pp. 92-124.
4. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *op.cit.*, capitolul *Politica ofensivă a lui Constantin cel Mare la Dunărea de Jos*, pp. 107-120.
5. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, *Perioada întâia (Secolele II - VI)*, pp. 51-168.
6. Prof. dr. Radu Manolescu (coordonator), *Istoria medie universală*, Editura didactică și pedagogică, f.a., capitolul *Feudalismul timpuriu în Europa și Orientul Apropiat*, p. 11.
7. Victor Henrich Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Muzeul «Delta Dunării» Tulcea, capitolul *Ferme rurale în epoca romanității târzii*, pp. 123-151.
8. Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii. Secolele VIII - XI*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, cap. III, *Prefacerile sociale în sânul obștilor sătești din spațiul Carpato-danubiano-pontic (Secolele VIII - XI)*, pp. 148-179.
9. *Ibidem*, p. 163.
10. Prof. dr. Radu Manolescu, *op.cit.*, p. 11.
11. Prof. dr. Radu Manolescu, *op.cit.*, capitolul *Statele feudale timpurii din Europa Apuseană, Centrală și Nordică*, (redactat de R. Manolescu și Fl. Căzan), pp. 25-51.
12. Prof. dr. Radu Manolescu, *op.cit.*, p. 56.
13. Prof. dr. Radu Manolescu, *op.cit.*, pp. 52-65; Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, Editura Albatros, București, 1981, cap. 2 *Epoca invaziilor și a luptelor hristologice*, pp. 16-23; Charles Diehl, *Bizanț, mărire și decădere*, traducere I. Biciolla, Editura «Naționala-Ciornei», f.a., capitolul *Religia*, pp. 179-181.

14. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op.cit.*, *Perioada întâia. Secolele II - VI*, pp. 51-168.
15. Prof. dr. Emilian Popescu, *Creștinismul în Eparhia Buzăului până în secolul al VII-lea*, în vol. *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, sub îngrijirea Dr. Antonie Plămădeală, vol. I, Buzău, 1983, pp. 259-277.
16. Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, cu 6 hărți afară din text, Editura pentru literatură, 1968, cap. IV, *Româna comună. Introducere*, p. 352; Vezi și Florica Dumitrescu (coordonator), *Istoria limbii române. Fonetică. Morfo-sinteză. Lexic*, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, capitolul *Limba română comună*, p. 75.
17. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980, partea a III-a, *Formarea limbii române (Din secolul al V-lea până în secolul al VIII-lea)*, cap. I *Condițiile istorice care au dus la formarea limbii române și a poporului român* și cap. II *Generalități asupra limbii române în perioada sa de formare*, pp. 175-201; Vezi și *Istoria limbii române*, vol. II (redactor responsabil Acad. Al. Rosetti), Editura Academiei R.S. România, București, 1969.
18. Textul intitulat *Martiriul Sfântului Dasius* a fost publicat în traducere în volumul *Actele martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de Pr. prof. Ioan Rămureanu, Colecția *Părinți și scriitori bisericești*, vol. 11, Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București, 1982, pp. 241-255 (Cu o substanțială introducere, trimiteri bibliografice, indice scripturistic și onomastic).
19. *Ibidem*, pp. 299-310 și 335-341.
20. *Ibidem*, pp. 311-328. Mitropolitul Nicolae Corneanu, autorul unui erudit studiu intitulat *Episcopul Bretanion al Tomisului* (cu o bogată bibliografie) și publicat în vol. *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara, 1984, pp. 120-126, acceptă, cu rezervele impuse de stricta obiectivitate științifică, teza conform căreia Sfântul Bretanion de la Tomis este autorul scrisorii care conține actul martiric al Sfântului Sava de la Buzău (Sava Gotul).
21. *Actele martirice*, ed.cit., pp. 342-351.
22. Pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București, 1979, pp. 93-174.
23. *Ibidem*, pp. 206-212.
24. *Ibidem*, pp. 212-215.
25. *Ibidem*, pp. 174-184.
26. *Ibidem*, pp. 217-267.
27. Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Primele scrieri patristice în literatura noastră. Sec. IV - XVI*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1984, capitolul I *Scrieri patristice la Dunărea de Jos în vremea sfinților părinți. Preliminarii*, pp. 33-34 și capitolul 3 *Episcopul Ioan al Tomisului și contribuția sa la apărarea Ortodoxiei*, pp. 48-50.
28. *Ibidem*, capitolul 4 *O epistolă a episcopului Teotim al II-lea al Tomisului din anul 458*, pp. 50-51.
29. *Ibidem*, pp. 33, 70, 75, 77, 78.
30. Dr. Al. I. Tăutu, *Dionisie Românul - O podoabă a Bisericii noastre strămoșești*, Ediția a II-a revăzută, Fundația Europeană Drăgan, Roma, 1967; Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, ed. cit., pp. 267-280; Dr. Nestor Vornicescu, *op.cit.*, capitolul *Contribuția lui Dionisie Egiptul la tezaurul patristicii*, pp. 66-74.
31. Dr. Nestor Vornicescu, *op.cit.*, pp. 78-79; Ion I. Russu, *Elementele traco-getice în Imperiul Roman și în Bizantium (veacurile III - VI). Contribuție la istoria și romanizarea Traciilor*, cu două hărți, Editura Academiei R.S. România, București, 1976, cap. *Traco-Romanii în vremea lui Anastasius*, (a. 491-518), pp. 89-90.
- 31b. Dr. Nestor Vornicescu, *Un filosof străromân de la Histria dobrogeană, Aeticus Histricus, autorul unei cosmografii și al unui alfabet (sec. IV - V)*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
32. Dr. Nestor Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura noastră...*, p. 43.
33. Pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *op.cit.*, pp. 215-216; Despre erudiția cugetărilor care ilustrează scrisul patristic vezi și grupajul de studii publicate de Mitropolitul Nicolae Corneanu sub titlul comun *Scriitori patristici și gândirea antică*, în vol. *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, pp. 61-81.
34. Ștefan C. Alexe, *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică* (lucrare de doctorat), în rev. *Studii Teologice*, Seria II, an. XXI, nr. 7-8, 1969; Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii românești*, vol. I *Epoca străveche, veche și medievală*, Editura Muzicală, București, 1973, cap. *Cântarea pregregoriană în Dacia. Niceta*, pp. 58-63.
35. Publicat în volumul *Omagiu lui Iorgu Jordan*, cu prilejul împlinirii a 70 de ani, Editura Academiei R.P.R., 1958, pp. 607-610.

36. Pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. I, Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București, 1984, p. 39.
37. *Ibidem*, pp. 5, 20, 22, 32, 33, 40, 52 și vol. II, 1985, pp. 61, 70, 521.
38. *Ibidem*, vol. I, pp. 20, 22, 31, 32, 41, 228 și vol. II, pp. 50, 351, 434, 439, 474.
39. Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și evul mediu latin*, în românește de Adolf Armbruster, cu o introducere de Alexandru Dușu, Editura Univers, București, 1970, p. 29.
40. *Ibidem*, p. 7.
41. *Ibidem*, p. 33.
42. Prof. dr. Radu Manolescu, *op.cit.*, p. 19.
43. Fericitul Augustin, *Scrieri alese*. Partea I *Confessiones, Mărturisiri*, traducere și indici de Prof. dr. docent Nicolae Barbu, introducere și note de Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București, 1985, pp. 19-23; Jean Bayet, *Literatura latină*, în românește de Gabriela Creția, traducerea versurilor de Petre Stati, studiu introductiv de Mihai Nichita, Editura Univers, București, 1972, p. 810.
44. Ernst Robert Curtius, *op.cit.*, pp. 122, 154 ș.u., 487.
45. *Ibidem*, pp. 154-155.
46. Prof. dr. Radu Manolescu, *op.cit.*, p. 64.
47. G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi* (sfârșitul sec. X - începutul sec. XVI), Editura enciclopedică, București, 1974, pp. 12-14.
48. Vasile Florescu, *Retorica și neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Editura Academiei R.S. România, București, 1973, cap. *Teologii creștini și retorica*, pp. 87-116.
49. Mitropolit Nicolae Corneanu, *Stilul scriitorilor patristici*, în *op.cit.*, pp. 50-58.
50. Sainte-Beuve, *La littérature française des origines à 1870. Moyen age*, Paris, La Renaissance du livre, f.a., p. 13.

DAVA DACICĂ ȘI CENTRUL RELIGIOS DE LA IAȘI *Noi descoperiri arheologice*

P. I. DAVID

Așezarea Iașului pe Bahlui, aproape de confluența acestui râu cu Jijia, nu este întâmplătoare, fiindcă Dacii aveau cultul apei sfinte și al izvoarelor tămăduitoare și lângă acestea își chiverniseau locașuri de cult și apoi locuințe obișnuite.

Specialiștii în materie din epoca noastră, cu mijloace tehnice adecvate, dau la iveală civilizațiile trecutului.

Descoperirea unor unelte de silex (lame, răzuitoare, nuclee) la Valea Lupului, cartierul Abator și pe raza satelor Redin, Tatar, Hlincea și Lunca Ciurei indică prezența omului pe teritoriul actual al orașului Iași și în împrejurimile sale, încă din epoca paleolitică.

Neoliticul este atestat prin descoperirea a numeroase resturi de locuire pe locul Vechii Cetăți domnești, în cartierul Ciurechi, Sorogari, Socola, Bucium, iar faza de tranziție de la neolitic la epoca bronzului este marcată prin urmele unei așezări de pe terasa Bahluiului.

Epoca bronzului și mai ales perioada târzie a acesteia este reprezentată

prin unelte, și anume de bronz, descoperite la Ceairul lui Pereș, Holboca, Bucium ș.a.

Din prima epocă a fierului (Hallstatt) datează stațiunea descoperită la nord-est de Iași și numeroase resturi de locuire provenite din descoperirile făcute în cartierul Socola, în Nicolina, la nord-est de Iași etc., în timp ce cercetările de la Lunca Ciurei au adus numeroase materiale caracteristice perioadei Latène. Mărturii de locuire, ca și de preocupări comerciale ale populației din timpul celei de a doua epoci a fierului din zona Iașilor, sunt și câteva imitații după monede macedonene și *monede dacice* găsite în ruinele orașului și la Valea Lupului. De asemenea, monede autentice din timpul lui Filip II și Alexandru cel Mare (sec. IV î.e.n.), exemplare grecești și denari romani din timpul Republicii și Imperiului.

Epoca feudală este bogat reprezentată. Numeroase resturi de locuire, obiecte de cult, datând din secolele III-IV, au fost descoperite la Palatul Culturii, în cartierele Nicolina, Socola, Abator, Păcureț. Caracteristica inventarului acestor așezări o constituie ceramica autohtonă lucrată la roată, alături de ceramica de factură romană, sau de cea lucrată cu mâna.

Și încă o treaptă: Perioada cuprinsă între secolele VIII-X este bine documentată prin descoperirile de la Hlincea, Miroslava, Ciurechi și Valea Lupului. Așezarea de la Hlincea prezintă o deosebită importanță. Împreună cu alte așezări, desigur locuite în secolele XI-XIII, suprapuse de resturi de cultură materială din secolele XIII-XIV, dovedesc dezvoltarea în jurul Iașilor a unei centuri de sate care gravitau din punct de vedere economic către acest centru. După secolele XII-XIII se dezvoltă vertiginos «Cetatea Iașilor» și cetățuile sale, iar în sec. XIV Iașul se afirmă ca un centru economic cu un ansamblu orășenesc, după cum arată și descoperirile arheologice făcute în ultimii ani în zona Palatului Culturii. Iată că cercetările arheologice confirmă mențiunile făcute de vechile cronicile externe privind existența unui târg la Iași spre sfârșitul secolului al XIV-lea. Și dacă exista un târg «internațional», existența Iașilor se pierde în secole, fiindcă cetatea era înfloritoare în veacul IX-X.

Târgul Iașilor de la umbră la strălucire. Au trecut încă 400 de ani până ce așezarea a dobândit un caracter urban de sine stătător, odată cu organizarea Statului feudal în Moldova, pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Până atunci, în Moldovlahia au existat prinți locali, cu vlădici «schismatici», cu locașuri de cult modeste sau somptuoase, datorită neîntreruptelor legături cu Bizanțul, așa cum în Vlahia exista un Ioan, Farcaș sau dincolo de Carpați un Glad, Menumorut sau Gelu, fiecare cu cetate și vlădică, ducând peste veacuri tradiția bizantină a Constantinopolului sau cetăților de la Dunăre și Mare: Tomis, Callatis, Histria, Capidava, Sucidava, Heracleea, Drobeta, Tibiscum, Argidava, Ziridava, Apulia etc.

Aici, în cetatea cetățuilor și curților vechi s-au ridicat lăcașuri după năvăliri sau cutremure și colbul vremii le-a conservat pentru a le încredința

arheologilor la timpul potrivit și la plinirea de vreme. Până nu de mult, documentele «spuneau totul», dar astăzi ele au fost dezmințite sau întărite de paleta arheologică.

Cunoaștem că prima mențiune documentară despre Iași apare abia la 6 octombrie 1408, în privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun negustorilor lioveni. Câțiva ani mai târziu, în 1415, Iașii sunt amintiți în Cronica lui Ulrich von Richenthal, cu prilejul participării delegației Bisericii Ortodoxe a Moldovei la Conciliul de la Constanța (1414-1415). Deci, reținem, Biserica Moldovei era independentă, trimișii lui Alexandru cel Bun nu făceau parte din Biserica de la Constantinopol sau a altui scaun apostolic. Deci scaunul de vlădică al Iașilor, la venirea pe tronul Moldovei a Mușatinilor, nu numai că ființa, ci avea o suită și o reprezentanță. Din Iași a plecat conflictul ierarhic dintre Moldova și Constantinopol, conflict aplanat de Alexandru cel Bun prin trecerea rudeniei sale Iosif de Cetatea Albă la Scaunul de la Suceava (1400). Așa se întâmplase și în Țara Românească. Basarab Întemeietorul, cu aprobarea Constantinopolului, mutase scaunul de mitropolit de la Vicina (probabil Isaccea sau Niculițel) la Argeș, cu vlădică cu tot - mitropolitul Iachint. Am făcut această precizare pentru a înțelege strigătul ruinelor.

Iașul mai este menționat în anul 1424, ca apoi mărturiile să se înmulțească mai spre mijlocul secolului XV. Din documentul datat 8 aprilie 1548, emis de Ilieș Rareș, rezultă o dezvoltare manufacturieră de nivel continental. Cel care a dat strălucire milenarului târg a fost Ștefan cel Mare, care ridică aici curți domnești (1493). Din acest ansamblu făcea parte și biserica Sfântului Nicolae, care «timp de patru veacuri a fost martoră și a prezidat la toate evenimentele Moldovei». Dar Iașul a rămas un târg timp de 500 de ani (1000-1500). Abia în 1565, în vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Iașii devin *Capitala Moldovei*, păstrând această demnitate și funcție până în 1862, când, în urma unirii Principatelor Române, capitala se stabilește la București.

Vasile Lupu, basileul moldovean, a ridicat noi curți voievodale, a refăcut ziduri de apărare, a reparat biserici, a nivelat vechile ziduri, ca să dea strălucire scaunului de mitropolit al Moldovei și mai ales a ridicat bijuteria epocii sale, culmea arhitecturii și sculpturii în piatră - biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași, vrând parcă să arate că gândirea Marilor dascăli și ai lumii învățători găsește pământ bun și vase alese pe pământul românesc.

Și când toată suflarea românească aniversa, în 1982, peste jumătate de mileniu (550 de ani) de la epoca strălucitului domn Alexandru cel Bun și când Unesco se opriese la fila calendarului românesc, Iașul se trezește din milenara somnolență aducând mărturii senzaționale, întărind buchia istoriei și luminând conștiința națională a perenității: *vestigii arheologice de secole și milenii*.

Desigur, istorici ca Xenopol, Iorga, Giurescu, apoi Lăudat, Grigoraș și mai ales Pr. Scarlat Porcescu au intuit necesitatea existenței unor locașuri până la Vasile Lupu, dar abia acum s-au lămurit lucrurile. Aici, între

«Materna și UJCM» s-au identificat mai multe straturi de locuire medievală urbană, obiecte liturgice (sec.VI-IX) și locașuri de cult rezidite pe vechi teme-
lii înainte de Mușatini.

«Edificiul de cult, scria Cronica Iașilor, este construit din zidărie, datând sigur din vremea anterioară domniei lui Alexandru cel Bun, deci înainte de 1400, de la care s-a mai păstrat o porțiune concludentă din absida altarului. Este cea mai veche construcție de acest fel înălțată pe teritoriul Iașilor și cunoscută până în clipa de față». Acesta este primul orizont.

În ceea ce privește al doilea «orizont», acesta cuprinde momentul Alexandru cel Bun. Iașul avea o așezare tip urban, locuire densă, activitate meșteșugărească, centru ecleziastic etc. Istoricii trebuie să-și modifice de acum optica. «În cuprinsul așezării aflăm vestigiile unei construcții monumentale, destinată agățduila Iași Mitropolia Moldovei. Cum se observă, un colț din altarul vechii bisericuțe mușatine a fost secționat de fundația unui ansamblu monumental de zidărie care include organic două funcționalități: o rotondă de cult, cuplată cu sălile unui palat. Deci un palat cu catedrală mare (ce reclamă un episcop sau arhiepiscop, n.n.). Bisericuța nu mai satisfăcea cerințele orășenești ale timpului. Numai rotonda interioară are un diametru de 15 m. Asta înseamnă sistem de boltire. Clădirea este fundată în argilă macroporică. Zidărie masivă, lucrată într-o tehnică perfectă, care ne pune pe gânduri, trimițându-ne la construcțiile specifice bizantine, după cum declara arheologul Pușcaș. Gândurile se pot clarifica atunci când știm că în sec. VIII s-a restaurat cultul icoanelor și s-a recomandat construcții ecleziastice tipizate. Populația românească, sub puternica influență bizantină, a aplicat hotărârile Sinodului VII ecumenic (787).

Din cauza «unei cedări a fundației sau unui seism, edificiul s-a prăbușit și nu fusese pictat», spun unii. Mai sigur însă este faptul că edificiul (rotondă) putea fi frate cu cel de la Alba (sec. VIII-X), distrus de Unguri în jurul anului 1000. Cel de la Iași a scăpat. L-a lovit, în schimb, un cutremur, fiindcă urmele de folosire, dovezile de locuire și refacerea de către Alexandru cel Bun sunt evidente prin monedele găsite și vasele utilizate. A nu se uita că se ridicase o barieră între Bizanț și populația carpato-danubiano-pontică, în secolele VIII-XIII, prin năvălirea în nord a Ungurilor și în sud a Bulgarilor. Or, Românii își continuau viața tradițională, este adevărat, greu. De aceea, Mușatinii și mai ales Alexandru cel Bun instaurau (sau continuau) aici capitala întregii Moldove.

În sfârșit, al treilea «orizont» se referă la *mărturii* din epoca lui Ștefan cel Mare, când edificiile au fost trecute prin foc și sabie (de Turci sau Tătari); refacerile acestora s-au datorat urmașilor marelui domn și în special planului edilitar îndrăzneț al lui Vasile Lupu, din care se vede și astăzi biserica Sf. Trei Ierarhi și Sala sinodală.

Toate monumentele vechi au fost incluse în planul ambițiosului domn. Elementele de zidărie de la Alexandru cel Bun sunt înserate în palatul lui Vasile Lupu.

Au urmat, din nefericire, timpuri grele. Palatele s-au ruinat, pivnițele domnești s-au acoperit, negustorii ambulanți sau zarafi ai târgului au refolosit o parte din edificii, încât în epoca fanariotă s-au ridicat locuințe negustorești și chiar ambulante. În primul război mondial sub tarabele negustorilor de toate categoriile s-au ascuns muniții. În timpul celui de al doilea război mondial, unele pivnițe au folosit ca adăpost împotriva bombardamentului.

Iată că descoperirile începute la 29 ianuarie - 2 februarie 1982 au continuat și așa s-au dezvelit și s-au conservat zidurile și piesele arheologice, încât astăzi se poate admira gloria străbună concretizată în vechi edificii.

1. Noul complex arheologic din centrul Iașilor constituie cea mai interesantă descoperire a anului 1982.

2. Populația românească din Moldova, ca și din celelalte provincii, avea, până la sosirea migratorilor, o bună organizare socială și ecleziastică, după modelul bizantin.

3. Rotonda descoperită la Iași nu-i un caz izolat. Practica edificiilor baptismale și apoi a rotondelor - bazilici - este cunoscută în toată aria de influență bizantină, mai ales de la împăratul Justinian. Faptul că edificiul nu e pictat este explicabil. Pictura interioară și exterioară nu a fost o obligație. Pictura devenită clasică porcede de la Alexandru cel Bun și se desăvârșește în epoca lui Ștefan cel Mare, îndeosebi în pictura exterioară.

4. Arheologii se opresc cu datarea edificiilor în sec. XIII, cu toate că vasele de cult - și în special un ulcior de mir din sec. VI, ce se afla numai în posesia episcopului - arată continuitatea cultului. Așadar, putem coborî în secolul X, deoarece după acest secol lăcașurile de cult iau formă de navă sau de cruce. Or, edificiul de la Iași este o *rotondă perfectă*, peste care s-a ridicat o biserică, în vremea lui Alexandru cel Bun. S-ar putea ca rotonda să fi fost păstrată în noul edificiu, ceea ce a dus la prăbușire. Ne bazăm pe topografie. Atât zidul «curios», cât și altarul «prezumtiv» se află încă în hăul pământului. Peste acestea - dacă nu vor fi fost distruse de fundația bulevardului Ștefan cel Mare - a fost așezată cortina de grohotiș și pânza de asfalt. ■

BIBLIOGRAFIE ESENȚIALĂ

- Buzdugan Constantin, *Itinerare arheologice moldovene*, București, 1981;
- Crăciun, Boris, *În centrul Iașilor. Excepționale vestigii medievale*, în rev. «Cronica», XVII (1982), nr. 14 din 2 aprilie, p. 3;
- David, P.I., *Voievodul de sine-stătător Alexandru cel Bun*, în «Magazin istoric», nr. 1(178), 1982, pp. 16-20; Idem (P.D. Hurezi), *Târgul Iașilor în mileniul II*, în «Săptămâna» din 3 iunie 1983;
- Giurescu, C.C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din sec. X până la mijlocul sec. XVI*, București, 1967, passim;

- Pușcașu, Nicolae N., Pușcașu, Voica-Maria, *Mărturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor*, în «Revista muzeelor și monumentelor». Monumente istorice și de artă, 1983, nr. 2, pp. 20-64. Lucrare exhaustivă cu bogat material ilustrativ.

«SPIRITUALITATEA GETO-DACILOR»

de Florin COSTINESCU

Volumul istoricului Ion Horațiu Crișan intitulat *Spiritualitatea Geto-Dacilor* (Editura Albatros, 1986) face parte din categoria acelor cărți care își găsesc repede și cu folos locul în biblioteca oricărui om pentru care dorința de informare istorică este vecină cu pasiunea adevărată pentru această știință a devenirii în timp a popoarelor, a umanității. Istoric de prestigiu cu cercetări proprii de tot interesul, Ion Horațiu Crișan s-a ilustrat și ca un «condei» care are știința și plăcerea comunicării, ceea ce nu este puțin lucru. Exprimându-și intențiile într-un scurt *Cuvânt înainte*, autorul scrie: «Am încercat să sintetizăm în volumul de față toate acele elemente de factură istorică, apte a sluji la configurarea spiritualității Geto-Dacilor, a profilului lor moral, proces complex la care sunt chemate să concure, alături de istorie și alte științe umaniste, în primul rând filosofia și etnografia. Am încercat totodată să nu mă rezum doar la o comunicare de fapte, ci să fac situarea lor în ansamblul societății Geto-Dacilor, în comparație cu alte pagini contemporane din Europa și de pe alte continente...». Deosebim, deci, în structura acestei cărți două laturi - sinteza, adică aducerea sub ochii cititorului a diverselor ipoteze ce au apărut și s-au impus în câmpul investigațiilor asupra trecutului și interpretarea faptelor în context istoric întâi pe un plan mai restrâns și apoi, pe unul general, favorabil «panoramării» problemei în discuție.

Procedând cronologic, prima problemă abordată este cea a Indoeuropenilor, familie din care s-au născut și Geto-Dacii. Sondarea în timp prin mijloace diferite: lingvistice, arheologice, antropologice etc., spre a surprinde fizionomia în mișcare a Indoeuropenilor nu a condus până în prezent la concluzii definitive, însă a reușit să pună în lumină câteva adevăruri privind întrepătrunderea etno-culturală dintre autohtoni și noii veniți, în care cei asimilați au fost ultimii. Conlucrarea dintre științe în domeniul istoriei vechi este relativ nouă, dar ea a reușit să conducă la o florescență de teorii care întrețin o tensiune a dorinței de pătrundere în adâncime, spre rădăcini, spre acele adevăruri care susțin, asemenea unor nevăzute cariatide, edificiul umanității cu adevărat demne de posibilitățile și virtuțile spiritului uman.

Caracterul didactic al cărții este evident (să nu uităm, colecția în care a apărut se numește «Sinteze Lyceum»), prin chiar sumarul ei, autorul concepându-și capitolele într-un «crescendo» istoric: Indoeuropenii, Pre-Geto-Dacii (mileniile III-II î.e.n.), Geto-Dacii străvechi (sec. XVIII-XII î.e.n.), Geto-Dacii vechi (sec. XII-VII î.e.n.), ca să ajungă, în sfârșit, la Geto-Dacii lui Dion Chrysostomos «Gură de aur» sau ai lui Dio Cassius.

Propunându-și să urmărească procesul de constituire a Tracilor de nord, care vor da etnicul geto-dac, autorul apelează la o prestigioasă și bogată bibliografie pentru a-l situa și discuta în contextul general al constituirii diverselor etnii, punând accentul și demonstrându-l pe faptul că în zona carpato-balcano-dunăreană comunitățile neolitice au dezvoltat o cultură materială și spirituală dintre cele mai avansate ale Europei, înrudită îndeaproape cu marile civilizații agrare din zona egeo-micro-asiatică.

Fiecare tip de cultură evidențiat de arheologia românească de-a lungul timpului, dar mai cu seamă în ultimele trei decenii este pus în discuție avându-se în vedere prelungirile, corespondențele, analogiile cu alte culturi, ceea ce duce la concluzia existenței unei unități și a unor legături multiple pe arii vaste de viață umană. Pe măsură ce etnia geto-dacică se consolidează grație și puterii ei din ce în ce mai mari de asimilare a populațiilor care pătrund în spațiul carpato-balcanic, asistăm la fenomenul de enorm interes, al cristalizării elementelor de bază ale civilizației autohtone, care, spune pe bună dreptate autorul, «pot fi urmărite apoi fără întrerupere până în faza de maximă dezvoltare înscrisă între domnia lui Burebista și Decebal».

Informațiile de ordin arheologic, numeroase și bine prezentate, expunerea diverselor teorii privind cultura și limba populațiilor îi dau cititorului o imagine amplă asupra problemelor în discuție, îi înlesnesc înțelegerea fenomenului geto-dac în toată complexitatea lui, până la ultimele sale ecouri, când putem vorbi de constituirea unui nou etnic, Românii, proces care începe odată cu secolul al VII-lea.

În continuarea definirii spiritualității Geto-Dacilor, Ion Horațiu Crișan își invită cititorii să ia cunoștință de cercetările din domeniul limbii, aducând această problemă la zi și neomițând aproape nici o opinie internă sau externă privitoare la acest aspect. Sunt relevate contribuțiile de marcă ale unor autori străini care s-au consacrat studierii limbii tracice, precum și cele deosebit de valoroase ale lui B.P. Hasdeu, Al. Philippide, Sextil Pușcariu. Un loc important este rezervat substratului limbii române, căruia autori de prestigiu i-au dedicat și-i dedică studii ce încorporează o vastă erudiție. Între aceștia se numără cercetătorul clujean I.I. Rusu care, ne spune autorul, ajunge la concluzia perfect justificată că «Românii sunt continuatorii Geto-Dacilor de pe ambele maluri ale Dunării inferioare, teritorii transformate în provincii romane (Moesia și Dacia).

Se dovedește, fără putință de tăgadă, prezența în spațiul românesc a maselor compacte de Daci, unitare din punct de vedere lingvistic, peste care s-a suprapus limba latină.

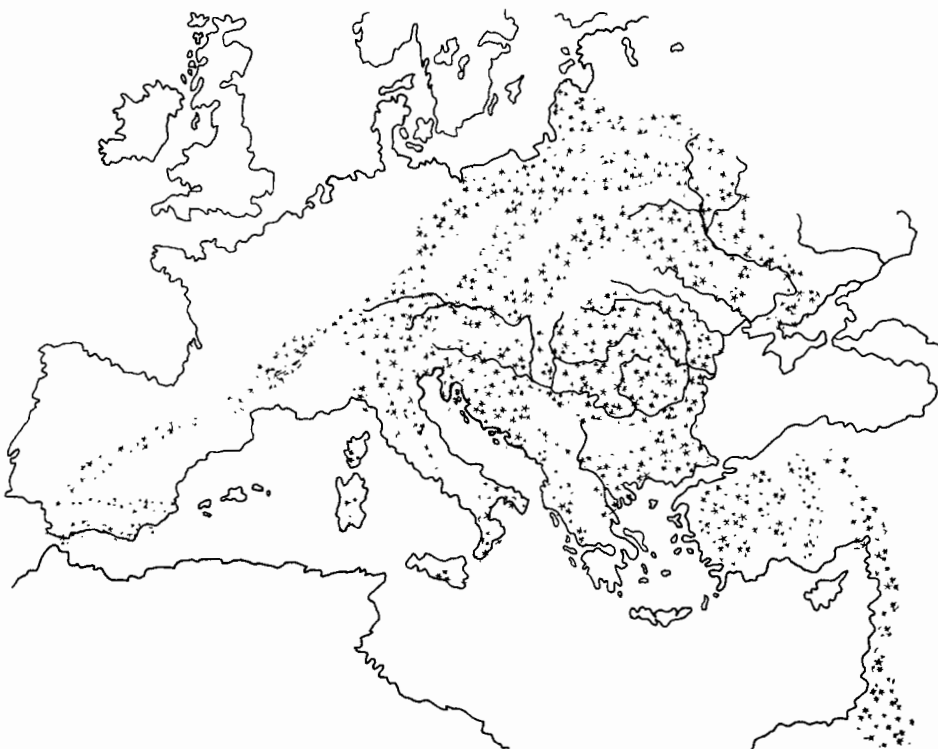
Sub semnul interesului major se află și celelalte capitole intitulate *Portretul fizic*, *Portretul moral*, *Arta*, *Știința*, *Credințe și idei religioase*, *Moșteniri*, pentru scrierea cărora autorul a apelat la izvoare literare, la monumente artistice (Columna, monumentul triumfal de la Adamclisi etc.), la inventare de morminte etc. Reflecțiile autorului în fața materialului documentar, de orice natură, pentru a contura o imagine sau alta a strămoșilor noștri, pentru a sugera sau a impune o concluzie asupra interiorului lor sufletesc se disting prin finețe și plasticitate.

Cum erau Dacii? Știm, erau viteji, erau deștepți, erau omenoși, deschiși la suflet, drepti harnici, ne-o spun documentele. Dar oare numai atât ne spun ele despre ei? Ion Horațiu Crișan ne relevă și spiritul lor înclinat spre glume și vorbe de duh. În acest sens este folosită o informație provenită de la Eusebiu din Cezarea (episcop creștin din sec. III-IV), care vorbește de sclavii din comedii, Geți și Daci, deprinși «să spună glume în limba dacică».

O parte însemnată din materia volumului o formează ilustrarea cercetărilor arheologice, inclusiv ale autorului, privind diversele aspecte ale vieții Geto-Dacilor. În totul, *Spiritualitatea Geto-Dacilor* este o carte «de bibliografie», deci bine venită, o carte care răspunde setei de informare și cunoaștere istorică a unor largi categorii de oameni, în fine o carte profund actuală.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

N. Isar, <i>A. Ubicini despre etnogeneza Românilor</i>	1
Dr. Mihail Diaconescu, <i>Primele manifestări literare autohtone în context european și noile probleme ale periodizării în literatura română</i>	6
P.I. David, <i>Dava dacică și centrul religios de la Iași</i>	18
Florin Costinescu, « <i>Spiritualitatea Geto-Dacilor</i> »	22